

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

Behoud ex situ

EEN INSTRUMENT VOOR HET BEHOUD VAN EEN
BEDREIGD BODEMARCHIEF ALS KENNISBRON
VAN HET VERLEDEN

11 augustus 2021

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Verlies van archeologische waarden en voortschrijdende degradatie	4
3.	Behoud ex situ	5
3.1	Voorwaarden om over te gaan tot ex situ	5
3.2	Wie is initiatiefnemer?	5
3.3	Financiering	6
3.4	Een pilot	6
	Literatuur	7
	Bijlage: Beslisboom voor de inzet van instrumenten bij rijksmonumenten	8

1. Inleiding

In het projectplan van het project Instrumenten, onderdeel van het programma Instandhouding archeologische rijksmonumenten, wordt een opgraving (behoud ex situ) als laatste redmiddel genoemd om een archeologisch monument dat aan voortdurende degradatie is blootgesteld voor verder informatieverlies te behoeden. In deze notitie wordt verkend wanneer en onder welke condities behoud ex situ tot de mogelijkheden behoort en met bestaande instrumenten – de *Erfgoedwet* / *Omgevingswet* en de *Subsidie Instandhouding Monumenten* – ingezet en gefinancierd kan worden of dat een aanvullend instrument nodig is.

Het credo van de Nederlandse archeologische erfgoedzorg is 'Behoud in situ, waar mogelijk'.¹ De achterliggende gedachte is dat het behoud van een breed spectrum aan archeologische waarden het best geborgd is in de bodem en dat ook komende generaties in de gelegenheid gesteld moeten worden om relevante (kennis)vragen te beantwoorden door middel van veldonderzoek. Daarnaast bestaat de verwachting dat met toekomstige, nog te ontwikkelen onderzoekstechnieken die mogelijk minder verstorend zijn, meer kennis uit goed bewaard gebleven archeologische resten gehaald kan worden dan nu het geval is. Bovendien is het voor de samenleving van belang archeologisch erfgoed in de oorspronkelijke vorm of op de oorspronkelijke plek te kunnen beleven. Het belang dat aan in-situ-behoud wordt gehecht, blijkt uit de huidige instrumenten: de *Erfgoedwet* (en vanaf 1 juli 2022 de *Omgevingswet*), het daarop gebaseerde vergunningenbeleid en de *Subsidie Instandhouding Monumenten* (SIM). De SIM faciliteert eigenaren van archeologische rijksmonumenten door het subsidiëren van onderhoud. De verbodsbepaling en vergunningplicht voor schadelijke ingrepen en de mogelijkheid tot schadevergoeding (*Erfgoedwet* /

Monumentenwet 1988) zijn krachtige in-situ-instrumenten waarmee veel (bodem)verstoringen worden voorkomen, maar deze kunnen grondgebruikers niet verplichten maatregelen te treffen om het archeologisch rijksmonument in stand te houden. Dit in tegenstelling tot gebouwd en aangelegd erfgoed waarvoor een dergelijke zorgplicht wel geldt.²

Helaas geldt voor archeologische rijksmonumenten dat duurzame instandhouding niet automatisch gegarandeerd is.³ Naast ingrepen waarvoor een monumentenvergunning wordt aangevraagd zijn er menselijke activiteiten en natuurlijke processen die een meer geleidelijke, maar continue degradatie van het bodemarchief tot gevolg hebben en in een afname van de archeologische informatiewaarde en/of de belevingswaarde resulteren. Deze achteruitgang onttrekt zich aan bovengenoemde regelgeving en vaak ook aan onze onmiddellijke waarneming. Een voorbeeld is de verlaging van het grondwaterpeil in laaggelegen agrarisch gebied (o.a. veenweidegebied en polders) om moderne bedrijfsvoering met zware landbouwmachines mogelijk te houden. Het onbedoelde effect daarvan is dat onverkoolde organische resten die tot dan in een waterverzadigde bodem bewaard zijn gebleven, alsnog vergaan.

Vaak gaat het om een combinatie van menselijke en natuurlijke invloeden. Zoals in het Zuid-Limburgse heuvelland, waar hellingerosie optreedt als gevolg van landbouw in combinatie met zware regenval en archeologische vindplaatsen meer en meer binnen het bereik van de ploeg zijn geraakt. Een agrarische kaasschaaf die het bodemarchief steeds dunner maakt en uiteindelijk uitwist. Zulke processen zijn in archeologisch opzicht vaak moeilijk beheersbaar en ze kunnen in een versnelling raken.

1 Conform het *Verdrag van Valletta*, art. 4.2.

2 Artikel 10.18 van de *Erfgoedwet* verbiedt het onthouden van onderhoud aan het rijksmonument dat voor de instandhouding ervan noodzakelijk is. Deze bepaling heeft abusievelijk betrekking op alle rijksmonumenten, maar wordt in de praktijk (en onder de *Omgevingswet*) beperkt tot gebouwde en aangelegde rijksmonumenten.

3 Zie Jansen en Coenen 2014; Datema 2015; voor in situ bij planologische bescherming zie o.a. Koot et al. 2021.

2. Verlies van archeologische waarden en voortschrijdende degradatie

De druk op de grond in Nederland is hoog en groeiende, met vaak ernstige gevolgen voor de kwaliteit van de bodem.⁴ Economische overwegingen spelen bij agrarisch grondgebruik een grote rol. Om de bedrijfsvoering rendabel te houden worden percelen vergroot, oneffenheden geëgaliseerd, andere gewassen geteeld, zwaardere machines ingezet en grondwaterpeilen door bemaling verlaagd. Allemaal aanpassingen die potentieel nadelig zijn voor het archeologisch bodemarchief, maar die niet steeds te voorkomen zijn. Dat is met name het geval bij grondgebruik dat al bestond ten tijde van de aanwijzing als rijksmonument en derhalve mag worden gecontinueerd. Reguliere, jaarlijks terugkerende grondwerkzaamheden kunnen (redelijkheidshalve) niet vergunningplichtig worden gesteld. Dit in tegenstelling tot niet-reguliere bodemingrepen zoals het diepploegen of de aanleg van drainages als die de aangegeven vrijstellingsdiepte overschrijden. De praktijk leert echter dat met name in de landbouw behalve voor bouwplannen vrijwel nooit een vergunning wordt aangevraagd.⁵ In andere gevallen gaat de fysieke kwaliteit van archeologische resten vooral achteruit door natuurlijke processen. De erosieve werking van zeewaterstromingen waardoor scheepswrakken in de Waddenzee degraderen is daar een bekend voorbeeld van. Archeologische waarden die ooit belangrijk gevonden werden om tot aanwijzing over te gaan, raken ongezien verloren. In die mate zelfs dat in sommige gevallen de beschermde status op inhoudelijke gronden amper te motiveren valt.

Voortschrijdende degradatie is geen nieuw verschijnsel. Al in inspectierapporten die 15 tot 20 jaar geleden werden opgesteld in het kader van het project Actualisering Monumentenregister (AMR) zijn opmerkingen over achteruitgang en zelfs voorstellen tot het opheffen van de beschermde status te vinden.⁶ Bijna de helft (631) van de terreinen werd in die periode door middel van uiteenlopende vormen van veldwerk onderzocht.⁷ Uiteindelijk werden op grond daarvan 97 archeologische rijksmonumenten afgevoerd van de lijst, vanwege het niet meer aanwezig zijn van of

een te groot verlies aan waarden. Een aanvullend aantal (21 van een steekproef van 100, uitgevoerd in het kader van een evaluatie) werd contrair het veldwerkadvies niet afgevoerd, onder meer omdat er sprake was van 'restwaarde'. Daaronder hebben zich mogelijk rijksmonumenten bevonden die onder een nieuw instandhoudingsregime als 'rijp voor ex situ' zouden worden gekwalificeerd. Waarschuwend geluiden over de aantasting van het nationale bodemarchief werden ook afgegeven in de *Archeologiebalans* (2002), de *Erfgoedbalans* (2009), in een bureau-onderzoek over degradatie van het rijksmonument Aartswoud en het rapport 'Beschermd maar kwetsbaar'.⁸

Bij recent onderzoek, verricht vanwege een verleende vergunning, blijkt soms ook dat archeologische waarden niet langer zijn wat ze waren. Illustratief zijn de opgravingsputten die in het voorjaar van 2019 werden aangelegd op het terrein van een Romeinse villa in Zuid-Limburg (Vijlen-Kelderweg). De villa had een kenmerkende, in archeologisch opzicht kwetsbare landschappelijke ligging, namelijk op een helling. Ook de huidige vorm van bodemgebruik, akkerbouw, komt overeen met die van veel andere villa-terreinen in de streek. Wat na ruwweg 1800 jaar van het bodemarchief over is, kenschetsen de onderzoekers als hebbende een 'slechte fysieke kwaliteit'. Bij een proefonderzoekje in 1967 was er nog sprake van de vondst van onder meer stukken 'pleisterwerk met muurschildering ...[en]... goed bewaarde fundamenten'.

Er is over het geheel genomen dus al langer reden tot zorg. Hoeveel beschermd terreinen van het monumentenbestand verkeren in een slechte staat en worden door voortschrijdende degradatie bedreigd? Het is op dit moment nauwelijks mogelijk om een percentage te noemen, daarvoor staan nog onvoldoende gegevens ter beschikking. Het project Monitoring Archeologische Rijksmonumenten, waarbinnen op alle archeologische rijksmonumenten een nulmeting wordt gedaan, zal een beeld schetsen van de fysieke staat van de rijksmonumenten. De gegevens zijn echter nu nog niet voorhanden.

4 Vgl. het rapport *De bodem bereikt?! van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur*. https://www.rli.nl/sites/default/files/advies_de_bodem_bereikt_-_def.pdf

5 De Boer *et al.* (red.) 2009, 78-79.

6 Korte verslagen van veldonderzoek, vastgelegd op een Modelformulier veldwerkregistratie.

7 Arnoldussen *et al.* 2011.

8 Lauwerier & Lotte (red.) 2002, 33-35; De Boer *et al.* (red.) 2009, 74-76; 78-82; Roorda *et al.* (red.) 2020; Willemsse, 2020.

3. Behoud ex situ

Achteruitgang, hoe traag ook, is inherent aan het bestaan van een bodemarchief. Van wat ooit een prehistorisch huis was, resteert millennia later vaak niet veel meer dan een configuratie van vlekken (paalsporen) in de bodem. Ze vormen een toegang tot het verleden en als ze verdwijnen is die deur voorgoed gesloten. Zolang de bodemomstandigheden relatief stabiel blijven zal het bodemarchief dat ook zijn. Om die reden is de fysieke kwaliteit van veel archeologische monumenten lange tijd weinig veranderd. De aantasting van rijksmonumenten, met name als ze betrekkelijk dicht onder het maaiveld liggen, neemt de laatste decennia echter toe door veranderend grondgebruik, zowel qua aard, omvang als intensiteit. Soms dreigt de situatie zo urgent te worden dat een opgraving wenselijk is. Bij tijdig onderzoek zou de informatie die nog in de bodem besloten ligt kunnen worden gedocumenteerd: behoud ex situ als laatste redmiddel. De vraag die voorligt is wanneer besloten wordt om een rijksmonument op te graven. En vervolgens, wie neemt het initiatief voor deze opgraving en neemt de financiering hiervan voor zijn rekening?

3.1 Voorwaarden om over te gaan tot ex situ

Tot opgraving wordt pas overgegaan als aan de volgende randvoorwaarden is voldaan:

1. allereerst, en in alle gevallen, moet er sprake zijn van ernstige degradatie die op korte termijn gestopt moet worden om te voorkomen dat de nog aanwezige archeologische waarden verloren raken. Voortschrijdende degradatie is aangetoond door periodieke monitoring of archeologisch degradatie-onderzoek;
2. de voortschrijdende degradatie van het rijksmonument kan niet toegeschreven worden aan een verstoorder omdat het een natuurlijk proces betreft of is het gevolg van bestaand regulier grondgebruik dat gepaard gaat met jaarlijks terugkerende (bodem)ingrepen die niet vergunningplichtig kunnen worden gesteld.⁹ Denk daarbij aan het jaarlijks ploegen van de bouwvoor van akkers of aan bosbouw;
3. vastgesteld is dat alle beschikbare in-situ-instrumenten niet ingezet (kunnen) worden, bijvoorbeeld omdat:
  - er geen instemming en medewerking is van de grondeigenaar of grondgebruiker;
  - voortschrijdende degradatie niet valt te stoppen met de beschikbare in-situ-instrumenten;

⁹ Artikel 2, lid 1 van de *Monumentenwet 1988* (vervallen sinds 1-7-2016 i.v.m. de inwerkingtreding van de *Erfgoedwet*): bij de toepassing van deze wet wordt rekening gehouden met het gebruik van het monument. Deze bepaling vloeit voort uit de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, vastgelegd in de *Algemene wet bestuursrecht*, de Awb (afdeling 3.2. Zorgvuldigheid en belangenafweging).

- de kosten van in te zetten in-situ-instrumenten erg hoog zijn en niet (meer) in verhouding staan tot de nog aanwezige archeologische waarden;
4. de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van het archeologisch rijksmonument voldoende bekend is. Dit betekent dat minimaal een bureauonderzoek, eventueel gevolgd door veldonderzoek nodig is voor een actuele waardstelling. Deze voorwaarde geldt overigens ook voor het realiseren van kostbare instandhoudingsmaatregelen;
  5. de minister moet akkoord gaan om tot behoud ex situ over te gaan, en zo nodig gebruikmaken van zijn bevoegdheden.¹⁰ Het vergunningenbeleid staat een opgraving van het rijksmonument toe als dat door ernstige degradatie bedreigd wordt. Het voornemen om het bedreigde (deel van het) monument op te graven volgt de gebruikelijke vergunningprocedure voor het wijzigen van een archeologisch rijksmonument.

3.2 Wie is initiatiefnemer?

Nederland heeft in 1992 het Europese *Verdrag van Valletta* ondertekend waarin de zorg voor het bodemarchief en het behoud in situ van archeologische waarden verankerd is. Uit dit verdrag kan worden opgemaakt dat de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een zekere verantwoordelijkheid heeft voor het behoud van rijksmonumenten als deze door voortschrijdende degradatie verloren dreigen te gaan.¹¹ De minister heeft namelijk archeologische vindplaatsen die van algemeen belang zijn vanwege hun schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde aangewezen als rijksmonument. In deze notitie wordt ervan uitgegaan dat de minister het initiatief neemt voor de opgraving en daartoe opdracht geeft. Maar mogelijk zijn er ook andere initiatiefnemers die zich geroepen voelen een bedreigd archeologisch monument te redden en een opgraving willen (laten) uitvoeren. Een ander aspect dat nader uitgezocht moet worden betreft de uitvoering. Wordt het bureauonderzoek en een eventueel IVO-boor- of proefsleuven-onderzoek belegd bij de RCE, onder meer omdat het een aanvullende waardstelling betreft? De definitieve opgraving zal in de meeste gevallen de personele capaciteit van de RCE te boven

¹⁰ Artikel 57 van de *Monumentenwet* bepaalt dat de grondeigenaar betreding van het terrein ten behoeve van archeologisch onderzoek moet toelaten (gedoogplicht). Artikel 58 stelt dat rechthebbenden in aanmerking komen voor vergoeding van schade die daaruit voortvloeit.

¹¹ Artikel 4 van het *Verdrag van Valletta*: Iedere Partij verplicht zich ertoe maatregelen te nemen voor de fysieke bescherming van het archeologische erfgoed door, naar gelang de omstandigheden, zorg te dragen voor:

- i. de verwerving, of de bescherming door middel van andere passende middelen, door de overheid van gebieden bestemd om archeologische reservaten te vormen;
- ii. de conservering en instandhouding van het archeologische erfgoed, bij voorkeur in situ;
- iii. de inrichting van passende bewaarplaatsen voor archeologische overblijfselen die van de oorspronkelijke vindplaats zijn verwijderd.

gaan. Gelet op de rol van de RCE (vergunningverlenend namens de minister) ligt het meer voor de hand dat een programma van eisen voor de opgraving door een gekwalificeerd archeologisch bedrijf of universitaire organisatie wordt opgesteld en daarna uitgevoerd. Voor het uitvoeren van gravend onderzoek is een monumentenvergunning vereist die door de initiatiefnemer/opdrachtgever (of misschien de uitvoerder) van de opgraving wordt aangevraagd.¹² Bij de beoordeling van de aanvraag en besluitvorming zal inhoudelijk advies worden gevraagd aan de Beraadkamer Archeologie (BKA), nadat er overleg is gevoerd met specialisten en adviseurs archeologie binnen de RCE. Denkbaar is dat extern advies wordt gevraagd van de gemeente en aan archeologische deskundigen werkzaam bij universiteiten en archeologische bedrijven.

3.3 Financiering

Het ontbreken van financiële middelen vormt het grootste obstakel om een opgraving uit te voeren. De opgravingskosten kunnen namelijk niet gefinancierd worden met de huidige instrumenten die in essentie tot doel hebben een archeologisch monument in situ te behouden.

De RCE heeft onlangs het beschermde scheepswrak BZN9 in de Waddenzee opgegraven, maar beschikt over te weinig middelen (budget, capaciteit) om meer bedreigde rijksmonumenten op te graven. Om structureel over voldoende opgravingsbudget te beschikken is een nieuw instrument nodig. Hoe groot dat budget bij benadering zou moeten zijn is op dit moment niet te zeggen, het ontbreekt nog aan cijfermatige onderbouwing van het aantal

rijksmonumenten dat onderhevig is aan voortschrijdende degradatie en hoeveel terreinen daarvan in aanmerking komen voor behoud ex situ. Ook is er onvoldoende bekend over de gemiddelde opgravingskosten van een bedreigd rijksmonument. Die informatie zal nog wel verzameld moeten worden.

3.4 Een pilot

Het ex-situ-instrument, met opgraven als uiterste middel om het bodemarchief als kennisbron te behouden, wordt pas toegepast nadat is vastgesteld dat in-situ-instrumenten niet ingezet kunnen worden. In een beslisboom staan de verschillende stappen die uiteindelijk kunnen leiden tot het besluit om een bedreigd rijksmonument op te graven (zie bijlage). Het komt erop neer dat een afweging van kosten en baten bepalend is voor het lot van het archeologische rijksmonument: duurzaam behouden, opgraven of opgeven. Bij de kosten/batenanalyse gaat het in eerste instantie om de vraag of een maatregel effectief en doelmatig is. Deze analyse is nodig bij kostbare maatregelen die mogelijk niet meer in verhouding staan tot de actuele waarde van het rijksmonument, bijvoorbeeld als sprake is van een kleine restwaarde. Een uitkomst kan zijn dat duurzaam in-situ-behoud niet langer mogelijk of realistisch is en dat nog slechts de borging van archeologische waarden ex situ rest. Ook dan zal een afweging gemaakt worden of de kenniswinst opweegt tegen de opgravingskosten. Voorgesteld wordt om een pilot gedurende een periode van vijf jaar uit te voeren waarin de beslisboom wordt toegepast. Na evaluatie kan de methode worden bestendigd indien nut en noodzaak in voldoende mate zijn gebleken.

¹² Vanaf 1 juli 2022 een omgevingsvergunning waarbij de minister vergunningverlenend is.

Literatuur

Arnoldussen, S. et al., 2011: *Een evaluatie van het archeologische deel van het Project Actualisering Monumentenregister*, Amersfoort (AMR-project).

Boer, M. de (red.) 2009: *Erfgoedbalans 2009. Archeologie, monumenten en cultuurlandschap in Nederland*, Amersfoort.

Datema, R.R., 2015: *Steekproef naar de staat van archeologische rijksmonumenten. Wettelijk beschermde monumenten in bezit van kleine particuliere eigenaren en niet in agrarisch gebruik*, Amersfoort (ADC Archo-projecten rapport 4002).

Jansen, H. & M. Coenen, 2014: *Onderzoek instandhouding archeologische monumenten 'kleine' eigenaren*, Houten (Grontmij Archeologische rapporten 1428).

Koot, C.W. et al., 2021: *In situ behoud van 'archeologie voor de toekomst'*, Vestigia-rapport V2052, Amersfoort.

Lauwerier, R.C.G.M. & R.M. Lotte (red.) 2002: *Archeologiebalans*, Amersfoort.

Raad voor de leefomgeving, 2020: *De bodem bereikt?!*, Den Haag.

Roorda, I., L. Theunissen, B. van Os & J. Colenberg (red.) 2020: *Een lange weg naar een betere bescherming*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 258).

Willemse, N.H., 2020: *Beschermd maar kwetsbaar. Fysieke bedreigingen van archeologische rijksmonumenten en maatregelen om ze te behouden*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 067).

Bijlage: Beslisboom voor de inzet van instrumenten bij rijksmonumenten

Achtergrondinformatie

Instrumenten (zowel in situ als ex situ) om voortschrijdende degradatie van archeologische rijksmonumenten te stoppen worden ingezet als aantasting het gevolg is van natuurlijke processen of van regulier grondgebruik dat vrijgesteld is van vergunningplicht.

Als aantasting van een rijksmonument het gevolg is van een overtreding, zal eerst gekeken worden of door handhaving herstel mogelijk is en verdere degradatie kan worden voorkomen.¹³ De kosten zijn in dat geval voor rekening van de verstoorder.

Als handhaving niet mogelijk is (bijv. overtreder onbekend) of als de aantasting niet kan worden aangemerkt als overtreding (in geval van bestaand regulier grondgebruik), wordt nagegaan of andere instrumenten nodig zijn om het rijksmonument in stand te houden.

Om te bepalen welk instrument en welke maatregel het beste toegepast kan worden, dient actuele informatie over het rijksmonument beschikbaar te zijn. Soms, als de (fysieke) kwaliteit van het rijksmonument onvoldoende duidelijk is, zal archeologisch (veld-) onderzoek nodig zijn.¹⁴

Beslisboom

Het initiatief om maatregelen te treffen om een rijksmonument te behouden start als de RCE een signaal krijgt, incidenteel dan wel via periodieke Monitoring, dat een archeologisch rijksmonument is aangetast en onderhevig aan degradatie.

Het systematisch doorlopen van onderstaande stappen leidt tot een beslissing welke maatregel (en instrument) het beste kan worden toegepast om het rijksmonument in stand te houden. In deze beslisboom wordt ervan uitgegaan dat als behoud ex situ wenselijk is, de minister de verantwoordelijkheid op zich neemt en bereid is het archeologisch onderzoek te bekostigen.

Vraag 1: Is er genoeg informatie over de aard van de degradatie om te bepalen of een in-situ-maatregel wenselijk is?

Dit vereist inzicht in de aard (door natuur of menselijke activiteiten) en snelheid van de degradatie die gaande is. Van voortschrijdende degradatie is sprake als de fysieke staat van het rijksmonument verder verslechtert als er geen maatregelen worden getroffen.

Zo ja: naar vraag 2.

Zo nee: aanvullend onderzoek nodig naar de aard en snelheid van degradatie, terug naar vraag 1.

Vraag 2: Is er genoeg informatie over het rijksmonument om te bepalen welke in-situ-maatregel ingezet kan worden?

Dit vereist naast kennis van de actuele kwaliteit van het rijksmonument ook informatie over eigenaar / grondgebruiker, zijn omstandigheden en belangen, de ruimtelijke ontwikkelingen en het beleid van overheden.

Zo ja: naar vraag 3.

Zo nee: aanvullend onderzoek nodig (bureauonderzoek, evt. veldonderzoek), terug naar vraag 2.

Vraag 3: Is de in te zetten in-situ-maatregel effectief en doelmatig?

Effectief: wordt duurzaam behoud gerealiseerd of is sprake van terugkerende degradatie? Als sprake is van terugkerende degradatie kan afgezien worden van het treffen van instandhoudingsmaatregelen.

Doelmatig: afweging kosten / baten (kosten van de in-situ-maatregel in relatie tot de maatschappelijke waarde van het rijksmonument). Deze afweging is met name van belang bij kostbare maatregelen (zoals inrichtingsmaatregelen, aankoop, afkoop en archeologievriendelijke herbestemming) die mogelijk niet meer in verhouding staan tot de actuele waarde van het rijksmonument, bijv. als sprake is van een restwaarde of als geen kenniswinst te behalen is). Voor periodiek te treffen beheersmaatregelen, zoals het klein onderhoud is een dergelijke kosten/batenafweging niet aan de orde.

Zo ja: naar vraag 4.

Zo nee: verkennen of het ex-situ-instrument ingezet kan worden. Naar vraag 5.

Vraag 4: Is er medewerking en instemming van de eigenaar en overige belanghebbenden voor het uitvoeren van de in-situ-maatregel?

Dit vereist overleg met alle betrokken partijen over de te treffen instandhoudingsmaatregel(en).

Zo ja: inzetten van het in-situ-instrument / uitvoeren maatregel.

Zo nee: verkennen of het ex-situ-instrument ingezet kan worden. Naar vraag 5.

Vraag 5: Is er voldoende actuele informatie over het rijksmonument om een PVE-opgraving op te stellen en de kosten van een opgraving te begroten?

Inzetten van het ex-situ-instrument – in de vorm van een opgraving van het bedreigde (deel van het) rijksmonument – wordt verkend met de actuele fysieke kwaliteit van het rijksmonument als uitgangspunt.

Zo ja: (laten) opstellen PVE-opgraving en globale begroting. Naar vraag 6.

Zo nee: aanvullend onderzoek nodig (bureauonderzoek, evt. veldonderzoek). Naar vraag 5.

¹³ Daarvoor kan gebruik worden gemaakt van het protocol vaststellen schade / het incidentenprotocol. Een eerste actie is een veldinspectie om aard en omvang van de schade vast te stellen.

¹⁴ Voorbeelden zijn het veldonderzoek op Wervershoof (RAM-rapport 252, Heiden, M. van der & H. Feiken (red.) 2018: *Een grafheuvelandschap nader bekeken, Amersfoort*), en het geplande booronderzoek op Aartswoud (RAM-rapport 259, Roorda et al. (red.) 2020) (beide in het kader van het project Topsites).

Vraag 6: Kan het ex-situ-instrument ingezet worden?

Dit vereist naast een PVE-opgraving en de door de minister van OCW beschikbaar gestelde financiële middelen ook een door hem verleende vergunning om het bedreigde (deel van het) rijksmonument op te graven (en daarmee ex situ te behouden). Voor de opgraving is een vergunning-procedure nodig die belanghebbenden de mogelijkheid biedt een zienswijze in te dienen en tegen het besluit in beroep te gaan. Deze vergunning-procedure pas laten starten als de minister in principe bereid is gebleken de opgraving te financieren. Er is dan sprake van een tweetrapsraket: eerst ministerieel principe-akkoord over bekostiging van de opgraving, daarna de formele vergunningprocedure.

Zo ja: vergunning wordt definitief verleend, betredings-toestemming regelen /evt. afdwingen, (laten) uitvoeren van een archeologische opgraving, waarna evt. schadevergoedingen regelen en aanpassing monumentenregister.

Zo nee: geen vergunningprocedure, accepteren dat het rijksmonument verder degradeert. Dat betekent in concreto dat binnen afzienbare (maar nader te bepalen) termijn de wettelijke bescherming van het bedreigde (deel van het) archeologisch rijksmonument wordt opgeheven. Daarvoor dient een afvoerings-procedure te worden uitgevoerd die belanghebbenden in de gelegenheid stelt een zienswijze kenbaar te maken (dus geen administratieve afvoering).

Colofon

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
I. Roorda, F. Brounen en G. Mauro

11 augustus 2021

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
tel. 033 – 421 7 421
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl